

УДК 316.728:573023

В.В. НІКОЛЕНКО

МОРАЛЬНИЙ ВИМІР ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГЛОБАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ ПРОТИДІЇ

В статті досліджуються питання, пов'язані з однією із стратифікаційних функцій сучасної гастрономічної культури (її морального виміру), котра, насамперед, тлумачиться як похідна контроверсійних наслідків НТП. Робиться висновок, що подібні питання (входження “біотехнологічного інтерферону” в сучасну їжу людини) протягом ще тривалого часу будуть викликати доволі амбівалентні судження та оцінки. Втім, на сучасному етапі вже назріла необхідність у розповсюдженні публічним простором українського суспільства, передусім, релевантних гастрономічних знань, які зможуть сприяти процесам збереження власного здоров'я, підвищення активної працездатності, а також розширити можливості задля соціальної самореалізації, перш за все, масової людини.

Ключові слова: гастрономічна культура, “їжа індустріального/ постіндустріального періоду”, генетично-модифіковані організми, стратифікація, ідеологія здорового харчування, образ життя.

Постановка проблеми та актуальність теми. Найбільш розвинуті, забезпечені країни сучасності – “золотий мільярд” майже не відчують продовольчої проблеми, тобто наявності або відсутності певних продуктів на обідньому столі середньої людини не перетворюється для них на ще одну форму суспільної нерівності, що поглиблює соціально-економічну дистанцію між найбільш і найменш забезпеченими групами населення в їхньому стратифікаційному просторі. На жаль, таке не можна сказати про суспільства напівпериферії та периферії, де склад “продовольчої корзини”, її енергетична цінність не задовольняють потреби та попит вагової частини населення.

Проте, ми не можемо констатувати факт знецінення стратифікаційних функцій гастрономічної культури всередині окремо взятого суспільства, навіть якщо мова йде про країни лідери постіндустріального періоду. Вочевидь, на сучасному етапі вони набувають дещо іншого вияву. З одного боку, наразі в тих регіонах світу, де успішно вирішена продовольча проблема, стратифікаційні функції трапези пов'язані, насамперед, з естетикою їжі, складом учасників, її розмаїттям, кількістю страв на столі, а також специфічністю ритуалу прийняття їжі у просторі та часі. З іншого боку, на соціетальному, міжнародному рівнях, попри зауваження деяких аналітиків щодо постійного поглиблення фінансової нерівності глобального суспільства в цілому, та окремих країн зокрема, все частіше лунає майже споріднена, але дещо інша думка: більшою мірою сучасні нерівності складаються навколо доступу до важливих ресурсів – чистої питної вода та повітря, органічних продуктів харчування тощо.

Таким чином, якщо в просторі доіндустріального та індустріального світів доступність продуктів харчування була та подекуди залишається першочерговою проблемою, натомість в постіндустріальному суспільстві вона трансформується в іншу, що пов'язана з якістю продовольчих товарів та здатністю масової особи обирати доцільні варіанти гастрономічної поведінки з безлічі можливих. Зважаючи на це, питання здорового харчування середньостатистичної людини раз по раз встають “у повний зріст”, більше того, на тлі поширення глобалізаційних процесів, вони набувають вельми доленосних форм прояву також й за межами країн-лідерів світового розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. Науковим висвітленням подібних проблем займається доволі широкий корпус фахівців, з-поміж яких, на нашу думку, варто виокремити роботи В. Коротича, О. Наконечної, І. Гончаренка, В. Панченка, К. Давидової; німецьких вчених Й. Ціттлау та А. Саберскі; американського дослідника П. Томпсона та ін. Проте, все ще не вистачає панорамних, узагальнюючих розвідок, котрі б надавали релевантне бачення проблемної ситуації з урахуванням вимог сучасного етапу життєзабезпечення суспільства.

Мета та завдання роботи. Тож, мета статті полягає у фіксації певних моральних контрверсій, які виникають на тлі поширення так званої “їжі постіндустріального періоду” або “лабораторної їжі”, котра створена за безпосереднього посилення на “здобутки” НТП, та можливих напрямів локалізації її ймовірних негативних наслідків.

Виклад основного матеріалу. Так звану “постіндустріальну їжу” (подібну їжу ще називають “індустріальною”) ми розуміємо як продукти харчування, в процесі вирощування, виробництва яких використовують певні наукові (біотехнологічні) методи, до речі, доволі неоднозначні за суспільними оцінками. Внаслідок чого дедалі більше поширюється публічним простором резонансний дискурс щодо доцільності споживання ГМО-їжі, різноманітних БАДів, вітамінізованих добавок та їхнього впливу на поглиблення соціальної нерівності в цілому та здоров'я людини зокрема.

В гастрономічному просторі середньовіччя Західної Європи маркували страти, наприклад, з-поміж багатьох ознак, через наявність або відсутність на столі солодкого, спецій, свіжого м'яса тощо. Сьогодні стратифікаційна характеристика культури харчування полягає, окрім запропонованих вище вимірів, не стільки у наявності або відсутності в їжі генетично модифікованих організмів та інших синтезованих неорганічних сполук, а, насамперед, опукло виявляється через інформаційну гастрономічну обізнаність як таку. Поки що, ми не говоримо, що “лабораторна їжа” є поганою чи доброю, ознакою бідності чи багатства. Наголос варто робити на відсутності чи наявності в житті окремих соціальних груп знань з цього приводу взагалі та вільній можливості до них долучитись, внаслідок чого скорегувати процеси організації власного меню та, зрештою, одноосібно, без сторонніх “порад” в подальшому його формувати.

Тож, з метою деяким чином заповнити наявний інформаційний вакуум, котрий стосується цього аспекту гастрономічної культури, спробуємо розібратися чи поглиблює соціальні нерівності поширення харчовим простором сучасного суспільства, так званої, “лабораторної їжі”, яка вміщує ГМО або БАДи? Чи можна вважати таку їжу якісною, тобто безпечною для людини чи ні? Наприклад, в колишній “майстерні світу” – Великобританії, ставлення до генетично модифікованої їжі (ГМО-їжі) є доволі суперечливим. За великим рахунком суспільство розділилося на два великі табори, які в заочній формі очолюють відомі постаті. Так, наприклад, колишній прем’єр-міністр Т. Блер до цього питання ставиться доволі ліберально, натомість принц Чарльз, як охоронець традицій старої, доброї Англії, й чути не хоче про подібні харчові новації [2]. І все ж таки, “їжа індустріального періоду” (“лабораторна їжа”) вже доволі тривалий час дедалі більше розповсюджується глобальним гастрономічним простором. Так, одного разу В. Коротич, перебуваючи на ранній зустрічі з М. Тетчер, вибачався за свій ранковий візит, промовляючи, що господиня прем’єр-міністр мабуть ще не сідала за сніданок. У відповідь почув, що жодних незручностей це їй не доставило, а стосовно сніданку, то “залізна леді” зазначила, що вона вже закінчила прийом їжі, майже стандартним для всіх британців ранковим меню, – таблеткою вітамінів та горнятком чорної кави [4, с. 94]. Як бачимо, М. Тетчер була не дуже примхливою в їжі, більше того, в своїх поглядах на суспільство та його реформування теж. Більш того її ліберальні погляди щодо процесів організації власного меню чітко відобразились й на виборі нею парадигми реформування суспільства.

Вочевидь, на процеси харчування сучасної людини в поліфонічному, багатоплановому світі, впливає безліч постійних/змінних чинників. Проте, фахівці небезпідставно наголошують, що наші звички (образ життя загалом) в організації свого меню мають надзвичайно високу інерційність. Сьогодні майже на докисичному рівні приймається думка, що раціон харчування середньої людини, враховуючи сталі метаморфози суспільного буття, вимагає, якщо не докорінного перегляду, то, як мінімум, уважною рефлексії. В такому випадку, варто погодитись, що інколи наявні звички в процесах власного харчування змінити або переформатувати видається напрочуд складною справою. Тому інколи набагато простіше корегувати зовнішні фактори впливу, аніж апелювати до раціо, свідомості людини задля трансформації варіантів її поведінки за обіднім столом. Наприклад, вже науково доведено, що червоний колір інтер’єру їдальні прискорює процес прийняття їжі та зменшує обсяги її споживання на відміну від більш м’яких тонів [10, с. 22]. Безумовно, для прокладання власного шляху необхідно черпати з багатьох джерел. Тож, одним із таких зовнішніх факторів, що має вплинути на образ життя, повинна стати ідеологія здорового харчування (окремі форми такої ідеології вже є достатньо затребуваними), хо-

ча доцільно не плутати її з ідеологією нутриціонізму¹. Перша, на нашу думку, здатна вирішити багато проблем як в суспільствах світового авангарду, так і ар'єргарду. Вона має увійти в актуальний, популярний тренд масової культури, моди, тобто стати ще більш привабливою та престижною. Вважаємо, що серед іншого й за допомогою реалізації такого сценарію ідеологія здорового харчування зможе якнайшвидше схилити на свій бік нових прихильників. Багато з яких лише потім, відповідно до логіки культурного інсценування, за Л. Іониним [3], зможуть усвідомити цінність такого вибору, як наслідок, скорегувати образ свого життя. Під бажаною ідеологією здорового харчування ми розуміємо теорію та практику, що передбачає можливість обирати з широкого спектру дієт, саме ту, котра в найбільшому ступені здатна забезпечити особі активне довголіття та розширити можливості задля власної самореалізації. Така ідеологія апріорі повинна бути вільною від манипулятивного впливу консьюмеристського суспільства та являти собою, насамперед, наслідок знайомства людини з актуальними гастрономічними знаннями. Подібні вимоги вельми наполегливо нагадують про себе на тлі змін в процесах харчування, що відбуваються в просторі глобального світу. Вони вкотре ставлять перед усіма зацікавленими особами напрочуд доленосні питання, а саме: по-перше, щодо безпечності генетично-модифікованої їжі; по-друге, щодо доцільності споживання комплексів вітамінізованих добавок (БАДів); по-третє, з приводу наявних харчових підробок та способах попередження споживачів про можливу небезпеку.

Зважаючи на ліміт дозволеного для публікації матеріалу в межах окремої статті, докладно слід зупинитись на першій складовій цієї проблеми, а саме: соціологічній діагностиці ГМО-їжі. На нашу думку, варто сформулювати релевантне визначення генетично-модифікованим організмам. Вважаємо, що найбільш вдало їх сутність відображає дефініція, яка була запропонована вітчизняним фахівцем О. Наконечною, а саме: "Генетично-модифіковані організми (ГМО) – це організми у яких генетичний матеріал було змінено за допомогою штучних методів перенесення генів" [5, с. 27].

За підсумками проведення Міжнародної конференції "Використання ГМО в Україні: ризики та загрози" (29–30 липня 2010 року), в прийнятій резолюції "червоною стрічкою" проходять твердження та висновки її учасників щодо наявної небезпеки, неприхованих актуальних загроз подібних експериментів з раціоном харчування сучасної людини [7].

Натомість, в просторі теоретичного дискурсу світового масштабу, з приводу цієї проблеми, думки фахівців суттєво різняться. Виявляється, що захистом ГМО-організмів в продовольчих товарах повсякденного вжитку займається напрочуд кваліфікований корпус фахівців. До речі, їх опоненти не менш майстерні та фахові. Окремі представники першої групи зазнача-

¹ На нашу думку, нутриціонізм – це теорія та практика манипулятивного впливу сучасного консьюмеристського суспільства, коли харчова промисловість, наука про харчування та журналістика пропонують їсти не самі традиційні продовольчі продукти, а їх складники (макро та мікроелементи) у вигляді їжі, котра докорінно перероблена індустріальною, точніше постіндустріальною цивілізацією.

ють, що “сучасні суспільства, зосереджені на соціальних питаннях, часто бояться всього, що має потенцію (наприклад, ядерної енергії, генетичних маніпуляцій, нетерплячих політиків), бо воно пов’язано з потенційними небезпеками” [8, с. 44]. По-суті, американський вчений П. Томпсон пише, що “не слід забувати: навіть якщо генетично модифіковані продукти безпечні, вони не адекватно перевірені” [9, с. 223]. З іншого боку, далі він зауважує на такому. “Як філософ я можу зазначити, що з цієї перспективи жоден із наших харчових продуктів не перевірений достатньо, і ви самі повинні вирішити, як ставитися до цього” [9, с. 224–225].

Далі більше, адже подекуди вже ставлять доволі парадоксальні питання про безпеку самої органічної їжі. Нема куди правди діти, їх аргументи, на перший погляд, здаються досить переконливими. Так, за А. Смітом відомо, що в ситуації наявного попиту, в нашому випадку на органічну їжу, ринок, за умови вільного пересування в ньому праці та капіталу, миттєво відреагує відповідною пропозицією. Нехай такі продукти будуть більш коштовними, проте якісна їжа, як будь-який інший товар високої проби, завжди залишатиметься високоліквідною, затребуваною цінністю. Інша справа, що сьогодні з’являються сумніви з приводу корисності такої їжі взагалі, мовляв організм людини вже призвичаївся до не зовсім “чистого” харчування, в якому присутні деякі неорганічні елементи. Окрім того, на думку групи вчених, викликає серйозний скепсис ствердна відповідь на питання про наявність “чистих” ґрунтів, які б мали декілька років бути позбавленими неорганічних добрив, задля того щоб давати повноцінні еко-врожаї. Далі, фахівці стверджують що навіть добрива, поживні речовини, які традиційно виконували функції відновлювання посівних земель, приховують цілком реальні небезпеки, наприклад, в перегній може зберігатись патогенна флора, котра доволі легко переходить у харчові культури тощо [2].

Окремі дослідники цього питання все наполегливіше констатують, що відповідні фахівці отримують доволі суперечливі дані навіть тоді, коли використовують абсолютно чисту органіку у вигляді харчових продуктів.

Так, в одному із російських інститутів харчування протягом декількох років проводили характерний експеримент з метою з’ясувати вплив еко-їжі на здоров’я людини. Зрештою, вчені дійшли парадоксального висновку, “останні два покоління людей настільки призвичаїлись до того, що в продуктах містяться нітрати, що відчувають в них гостру потребу, таку ж, як у вітамінах та мінералах, причому анонсовані зміни відбулися на генному рівні” [див.: 2]. Виявляється, що масова людина вже деякою мірою адаптувалася до “нової їжі”, яка зрештою стала наслідком НТП та його контрroversійних похідних, зокрема забруднення навколишнього середовища. Згідно таких даних група російських вчених робить доволі несподіване узагальнення, можливо, свідомо чи підсвідомо стаючи на захист “біотехнологічного інтерферону”, а саме: “Вільно продавати екологічно чисті продукти – досить небезпечно” [див.: 2].

І все-таки, на нашу думку, такі твердження є дещо перебільшеними. Загалом, якщо порівнювати сприйняття ГМО-їжі в Новому та Старому світах, то виявиться, що внаслідок діаметрально протилежного рівня толерантних форм сприйняття різного роду новацій, вона набагато більше поширена саме на полицях американських супермаркетів. Більше того, останні дані свідчать, що будучи поінформованими про це американські споживачі не втомлюються її купувати.

Характерно, що авторське соціологічне дослідження: “Культура харчування у великому українському місті (на прикладі м. Дніпропетровська)”, яке було проведене з 1 по 25 березня 2012 року (методом інтерв’ю, n=400), засвідчило, що харчовим практикам опитаних, набагато більше притаманна європейська традиція ставлення до ГМО-їжі. Так, відповідаючи на питання: “Чи згодні б Ви включити ГМО-їжу у власний раціон харчування”, лише 17,6% респондентів відповіли ствердно. Важливо зауважити, що більшість з них – це молоді люди. Проте, як не дивно на сьогодні еко-буму в Україні не спостерігається. Насправді пояснення полягає не стільки в тому, що на порядку денному середньої людини вельми актуальними є зовсім інші питання, які не стосуються власного здоров’я, а, передусім, у відсутності належної інформації, крайньому дефіциті та подекуди занадто завищених цінах на такі продукти.

Що стосуються законодавства України, яке регулює подібні продовольчі новації, то доцільно відмітити, що воно набагато більше наближено до правового поля країн Західної Європи. Проте, на вітчизняному тлі проблема полягає в іншому: йдеться про порою свідоме ігнорування принципу неухильної імплементації прийнятих законодавчих норм. Не дарма фахівці пишуть, що подекуди наявна строгість вітчизняних законів, компенсується практиками необов’язкового їх виконання [11]. ГМО-їжа, яка потрапляє на полиці вітчизняних магазинів, відповідно до чинного законодавства, підлягає обов’язковому маркуванню. Натомість знайти товар з такою позначкою в реальності виявляється надзвичайно складною та невдячною справою. Прикметно, що це нелегко зробити не стільки внаслідок відсутності подібних продуктів в роздрібній торгівлі (за оцінками експертів 40% продовольчих товарів на вітчизняному споживчому ринку містять ГМО-об’єкти), а зважаючи на відсутність поширеної практики дотримання відповідних вимог щодо такого маркування.

Судячи з усього, світ в цьому питанні ще довго буде розділений по лінії прихильників та опонентів нових харчових технологій. Подекуди такі проблеми (контroversійного сприйняття всього нового) ускладнюються неоднозначними науковими висновками. Їх автори до розв’язання проблеми “чистої їжі” відносять доволі полемічно. Відомо, чим більше ми знаємо, тим ширше для нас розкриваються обрії невідомого. Сьогодні навіть очевидна корисність шоколаду підлягає сумніву. Зауважимо, що шоколад знайомий людині вже протягом тривалого часу, але навіть він залишає більше запитань, ніж відповідей.

Висновки. Таким чином, чи можна однозначно говорити про наслідки використання генетично-модифікованої їжі в ситуації, коли на сучасному етапі експериментальна перевірка надає у розпорядження усіх зацікавлених осіб доволі неоднозначні дані? Окрім того, деякі фахівці стверджують, що ймовірні негативні наслідки від вживання “лабораторної їжі” стануть актуальною реальністю лише згодом, тобто в житті наступних поколінь.

Незважаючи на це, згідно логіки утопічного модернізму знаходяться найбільш затяті послідовники таких експериментів. Аргументи на підтримку цих нововведень є прості та, на перший погляд, доволі переконливі. Лунають думки, що трансгенні продукти дають набагато більше врожаю, вони захищені від шкідників, як наслідок, можна назавжди забути про небезпечні неорганічні добрива [2]. Висновком з подібних інформаційних баталій може бути лише старий як світ вислів, інколи “наука – це задоволення власної допитливості за чужий рахунок”. Адже наразі жодні, найбільш глибокі наукові “...дослідження, що стосуються окремих компонентів їжі, не дозволяють зрозуміти, що саме відбувається в організмі, коли продукти харчування змішуються один з одним” [6, с. 21]. Тому, в будь-якому випадку ніхто на сьогодні не здатен об’єктивно стверджувати чи спростовувати твердження, що майбутнє людства з ГМ-їжею жодних патологій, деформацій не виявить. Цілком зрозуміло, прогрес науки неблаганний, його не зупинити. Це вступає в протиріччя з природою людини. Вид “*homo sapiens*” не останньою чергою досяг відомих обріїв цивілізації через свою допитливість та зацікавленість усім новим. Головне в іншому, щоб комерційні інтереси не брали гору над гуманітарними проблемами. В цій частині особливу увагу маємо приділити змісту ціннісного виміру свідомості людини та розвитку громадських ініціатив, задля того, щоб убезпечити масову особу від можливих викривлень сучасного суспільства споживання, тобто не стати маріонетками в руках окремих нечистоплотних власників великого капіталу. Судячи з усього, вагома частини світової спільноти натеper визнала потенційну загрозу таких нововведень. Попри з тим, абсолютної заборони на ГМО та використання хімічних речовин наврояд чи слід очікувати в найближчому майбутньому з низки різних причин, в які недоцільно в межах цієї роботи заглиблюватися. Зауважимо, пофілософські, лише на відомих словах І. Канта та Ф. Енгельса, якщо б математика чіпляла чийсь інтереси, вона б спростовувалась.

На нашу думку, ефективний вихід з цієї проблемної ситуації доцільно шукати в процесах розповсюдження релевантної гастрономічної освіти, через яку середньостатистична людина змогла б отримати зрозумілі відповіді на найбільш актуальні з цього приводу питання. Більше того, на нашу думку, така освіта надавала б дієву можливість пом’якшити найбільш “кричущі” форми соціальної стратифікації в гастрономічному вимірі організації життя глобального суспільства.

Список використаної літератури

1. Гончаренко І.В. Продукти-трансформери. Що треба знати про ГМО? / І.В. Гончаренко // Безпека життєдіяльності. – 2009. – № 4. – С. 10–15.

2. Давыдова Е. Гастрономическая деградация [Электронный ресурс] / Е. Давыдова. – Режим доступа: http://politikhall.Com/index.php?page=filing&a_id=378.
3. Ионин Л.Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие : учеб. пособ. / Л.Г. Ионин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Логос, 2000. – 432 с.
4. Коротич В.А. Жили-были-ели-пили / В.А. Коротич ; худож.-оформ. Б.Ф. Бублик, В.А. Мурлыкин. – Х. : Фолио, 2005. – 317 с.
5. Наконечна О.В. Обережно – ГМО! / О.В. Наконечна // Безпека життєдіяльності. – 2010. – № 9. – С. 27–29.
6. Нестле М. Просто еда / О.В. Наконечна // В мире науки. – 2007. – № 12. – С. 21–39.
7. Резолюція Міжнародної конференції “Використання ГМО в Україні: ризики та загрози” (29–30 липня 2010 року) // Екологічний вісник. – 2010. – № 4. – С. 3
8. Таррент Г. Вино в античній Греції. Деякі платонівські роздуми / Г. Таррент ; упоряд. Ф. Олгоф // Вино і філософія. Симпозіум думки і келиха. – К. : Темпора, 2010. – С. 33–48.
9. Томпсон П.Б. Чи слід нам їсти? Реакція про дивну і моторошну розповідь про ГМО в наших харчах / П.Б. Томпсон ; упоряд. Ф. Олгоф // Їжа і філософія: їжте, пийте і будьте щасливі. – К. : Темпора, 2011. – С. 219–232.
10. Циттлау Й. Ешь или умри! Как индустрия питания делает из нас наркоманов / Й. Циттлау, А. Саберски. – СПб. : Питер, 2010. – 192 с.
11. Ядов В. Проблема трансформации постсовестских обществ / В. Ядов // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : збірник наукових праць. – Вип. 19. – С. 13–15.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014.

Ніколенко В.В. Моральное измерение гастрономической культуры глобального общества: основные вызовы и возможные варианты противодействия

В статье исследуются вопросы, связанные с одной из стратификационных функций современной гастрономической культуры (ее морального измерения), которая, в первую очередь, рассматривается как производная контрверсионных последствий НТП. Делается вывод, что подобные вопросы (вхождение “биотехнологического интерферона” в современную еду человека) в течение еще длительного времени будут вызывать достаточно амбивалентные суждения и оценки.

Впрочем, на современном этапе уже назрела необходимость распространения в публичном пространстве украинского общества, прежде всего, релевантных гастрономических знаний, которые смогут способствовать процессам сохранения собственного здоровья, повышения активной работоспособности, а также расширения возможностей ради социальной самореализации, прежде всего, массового человека.

Ключевые слова: *гастрономическая культура, “еда индустриального/ постиндустриального периода”, генетически-модифицированные организмы, стратификация, идеология здорового питания, обид жизни.*

Nikolenko V. The moral measuring of gastronomic culture of global society: is basic calls and possible variants of counteraction

The article examines the issues associated with one of the stratification features modern gastronomic culture (its moral dimension), which is primarily interpreted as a derivative rather controversial implications of scientific and technological progress. It is concluded that these issues (entry “biotechnological intervention” in contemporary human food) for a long time will cause quite ambivalent estimates. However, at present there is already a need for the dissemination of public space Ukrainian society, above all, relevant gastronomic knowledge that will facilitate the process of maintaining their health, increase active work, and enhance the ability for social personal fulfillment.

Key words: *gastronomic culture, “food industrial/postindustrial period”, genetically modified organism, ideology of healthy eating, lifestyle.*